

Naliehavé výzvy budúcnosti

Alexander Sotník

„Výroba industriálnej éry vo veľkých fabrikách sa dnes nezadržateľne presúva do rozvojových krajín,“ hovorí predseda Futurologickej spoločnosti na Slovensku **Ivan Klinec**

Aký je rozdiel medzi prognostikou a futuroológiou?

Futuroológia je veda zaoberajúca sa skúmaním budúcnosti. Nezaobera sa predpovedaním toho, čo sa stane, ale vytvára alternatívne scenáre **MOŽNÉHO** budúceho vývoja. Prognostika je postavená na báze ekonomicko-matematických modelov. Prognostici sa opierajú o úzku skupinu metód z oblasti spoločenských vied. Futuroológia má širší záber. Snaží sa syntetizovať poznatky z rôznych vied a vytvoriť istý transdisciplinárny pohľad na možný budúci vývoj spoločenskej a civilizačnej reality. Používa na to aj poznatky z mimovedeckých oblastí.

Napríklad?

Vedeckofantastická literatúra, úvahy filozofov, literátov, eseje vedcov.

Možno vôbec seriózne predpovedať budúcnosť? Mnohí futuroológovia predpovedali, že na prelome tretieho tisícročia sa vyčerpajú energetické zdroje, ľudstvo osídli mesiac a prví ľudia pristanú na Marse.

Spomínané predpovede boli viac vizionárskymi scenármi. Hlavný scenár budúceho vývoja je zväčša realistický. Katastrofický scenár poukazuje na to, že ľudstvo nezvládne súčasné ohrozenia a premešká rozvojové príležitosti. Optimistické scenáre vývoja sa naopak často približujú k predstavám raja na zemi. V západných krajinách majú často komerčný podtext aby sa lepšie predávali.

Je pre vás zaujímavejšia prognostika alebo futuroológia?

Určite futuroológia. Prognostika sa na Slovensku pohybuje v zúženom rámci. Prognostika nemá charakter metavedy. Prognostické pracoviská na Slovensku a ich projekty totiž neprekročili hranice ekonomického prognózovania.

Prečo?

Základ tvorili väčšinou modely. Ich jadrom bola ekonomika. Zvyšok spoločenského života k nej bol takpovediac prilepený. Futuroológia má však už v základe svojej filozofie komplexný pohľad na vývoj celej spoločnosti, pričom každá jej súčasť je rovnocenná.

Teda nie iba ekonomika ako niečo primárne?

Nie. Vo futuroológii je dôležitá aj kultúra, filozofia, umenie, duchovná oblasť, životné prostredie a všetko, čo sa spája s fungovaním života spoločnosti alebo jednotlivých ľudí.

V rámci globálneho projektu Milénium, ktorý koordinuje Americká rada pre Univerzitu OSN, sa zaoberáte prognózami vývoja civilizácie. Aké vyhliadky má ľudstvo v 21. storočí?

Projekt Milénium predstavuje myšlienkový think-tank. Každoročne publikuje správu Stav budúcnosti. Jej základom pätnásť civilizačných výziev, s ktorými sa bude musieť ľudstvo vysporiadať na začiatku 21. storočia, ktoré sa pravidelne aktualizujú

Ako treba chápať tieto výzvy?

Ako problémové oblasti, ktoré sa treba pokúsiť zvládnuť. Ak sa to ľudstvu nepodarí, stanú sa hrozbou jeho budúceho vývoja. A naopak, riešenie ktorejkoľvek z nich môže priniesť rozvojové príležitosti.

O ktoré výzvy ide a ktorá z nich je najnaliehavejšia?

Prvou výzvou je dosiahnutie udržateľného rozvoja ľudstva.

Ďalšími sú zabezpečenie pitnej vody pre každého obyvateľa planéty, dosiahnutie rovnováhy medzi populačným rastom a využívanými zdrojmi, demokratizácia štátov. Veľkou výzvou je problém ako vnieť dlhodobé globálne perspektívy do rozhodovania. Významnou je aj globalizácia informačnej technológie, znižovanie zväčšovanie medzery medzi bohatými a chudobnými. Vážnou hrozbou je aj vznik nových a rozširovanie existujúcich chorôb, možnosť vzniku nebezpečných pandémieí, obmedzenosť kapacít pre rozhodovanie, problémy vojny a mieru, postavenie žien v spoločnosti, problematika transnacionálneho zločinu. Veľkými výzvami sú tiež zabezpečenie dostatku energie pre každého obyvateľa, využitie technologických objavov a nakoniec vytvorenie globálnej etiky.

Aká je vízia futuroológov o možnostiach dlhodobého udržateľného rozvoja?

Po odstránení hrozby jadrovej vojny je v súčasnosti najväčšou hrozbou zničenie životného prostredia. Etické princípy odsunulo ľudstvo nabok. Hlavnou hybnou silou je čo najväčší zisk. Aj za cenu pošliapania morálky a ničenia prírody. Negatívna spätná väzba sa prejavuje v podobe pribúdajúcich prírodných katastrof. Upozorňujú nás na ne každodenné správy v médiách a údaje z poisťovacích spoločností. Príkladom môže byť aj varovný scenár dopadu klimatických zmien na civilizáciu vypracovaný pre potreby Pentagónu.

Tento trend zapríčiňuje industriálny rozvoj ekonomiky. Treba ho zmeniť?

Určite. Žiaľ, dnešná deštrukcia životného prostredia pod vplyvom industriálnej spoločnosti bude hrozovať čoraz viac svetových oblastí. Keby sa totiž všetky krajiny dohodli na novej stratégii, nejaký čas potrvá, kým sa začne znižovať ozónová diera, alebo kým sa prejavia protipatrenia voči globálnemu otepľovaniu.

Svojimi aktivitami ohrozuje ľudstvo aj medzinárodný organizovaný zločin a terorizmus. Nakoľko?

Medzinárodný zločin sa premenil na globálny, vysoko sofistikovaný podnik. Disponuje modernými informačnými technológiami a odborníkmi z rôznych oblastí. Je organizovaný na báze modernej sieťovej štruktúry. Na úrovni jednotlivých národných štátov preň vlády nepredstavujú adekvátneho protihráča. Mal by ho mať na globálnej úrovni.

Budúcnosť ľudstva vyzerá z tohto pohľadu dosť pochmúrne. Máme vôbec nádej na optimizmus?

Myslím si, že áno. Keď sa v dejinách ľudstva objavilo veľké ohrozenie, ľudia sa zomkli, chápali ho ako výzvu na prežitie a objavili nové riešenie. Podľa mňa sa v priebehu pár desiat'ročí objavia viaceré nové modely spoločnosti založenej na väčšej miere spravodlivosti v rozdeľovaní a využívaní zdrojov a na zdieľaní týchto zdrojov v nových sieťových formách organizácie spoločnosti. Spoločnosť sa stane vizionárskejšou a participatívnejšou. Ľudstvo si nemôže vyberať, alternatívou je kolpas civilizácie.

Veríte v spravodlivejší model usporiadania sveta? Ved' keby teoreticky dosiahli rozvojové krajiny životnú úroveň Ameriky, Európy alebo Japonska, spotreba by mohla dosiahnuť sotva únosnú mieru.

Vízia technologickej spoločnosti je dnes iná ako bola v minulosti. Internet umožnil vytvorenie sieťovej ekonomiky, sieťovej inteligencie a sieťovej spoločnosti. Tieto umožňujú šetrenie životného prostredia. My ho dnes zat'ážujeme prersúvaním tovarov z jedného konca Zeme na druhý. Moderné informačné technológie umožňujú namiesto tovarov presúvať recepty. Môžeme napríklad posunúť informácie ako daný výrobok produkovať a nemusíme ho dovážať.

Človek si vytvoril určitý ekonomický a spoločenský model a k nemu zodpovedajúce inštitúcie. Globalizácia však spôsobila, že človekom vytvorené pravidlá akoby sa stali nadradené zákonom univerza.

Americká futurologička Barbara Marx-Hubbardová hovorí o vedomej evolúcii. Podľa nej má človek po prvý raz k dispozícii také poznanie a technológie, že pomocou nich môže vedome ovplyvňovať evolučný proces. Ten sa chápe aj ako evolúcia ekonomického systému, spoločnosti a civilizácie tak, že bude možné prekonať krízové javy. Ekonomickú činnosť však na základe informácií a poznatkov, ktoré máme k dispozícii musíme zmeniť. Len tak zachováme funkčné prírodné prostredie.

Dostali sme sa však s ním do konfliktu.

Človek si musí uvedomiť, že jeho pravidlá sú umelým výtvorom. Existujú predsa vyššie zákony prírody a univerza. Ich pôsobenie je, samozrejme, silnejšie, ako sú ľudské zákony.

Rozumovo a technicky človek neobyčajne pokročil, morálkou však zostáva na úrovni Neandertálcu.

Problémom je naozaj morálka. O to viac, že morálka sa spája s technológiami. Vďaka výpočtovej technike dnes finančné operácie a kapitál obiehajú okolo celého sveta obrovskou rýchlosťou. Tento proces však riadia stále mladší ľudia, ktorí si za počítačom neuvedomujú v plnej miere dosahy svojej činnosti na spoločnosť a ekonomické a finančné systémy v iných krajinách. Finančné operácie a obeh kapitálu riadia často ako počítačovú hru. Nepredvídajú jej možné následky. Je to badateľné aj u našich ekonómov a politikov.

Pred pätnástimi rokmi sme začali budovať trhovú ekonomiku. Aké sú v tomto smere futurologické vyhlídky Slovenska?

Pohybovali sme sa v pomerne zúženom priestore. Rozvoj spoločnosti totiž stál na predstave kapitalizmu zo začiatku 19. storočia. Projekt reformy nezachytil úlohu moderných informačných technológií. Vo vyspelých krajinách vidíme, že na každom kroku hrajú rozhodujúcu úlohu moderné informačné technológie a informačná spoločnosť. Žiaľ, za transformačnú prioritu ich na Slovensku nikto neurčil.

Zmenšilo sa civilizačné zaostávanie Slovenska za svetom?

Naopak, zväčšilo sa. Vyspelé krajiny investovali veľké peniaze do rozvoja vedy, výskumu, vývoja, do vzdelania a moderných technológií. Vložené investície sa im dnes vracajú v podobe mnohých efektov a ziskov. Zasiate plody žnú vo forme rastúcej konkurencieschopnosti na svetových trhov. Slovensko za posledných 15 rokov neinvestovalo prakticky do žiadnej z týchto oblastí.

Keď sme veľa úrodného nezasiali, nemáme čo žať?

Slovensko je dnes odkázané na príchod zahraničného investičného kapitálu. Napriek tomu, že chceme budovať kapitalizmus, na Slovensku sa na ekonomiku nehľadí ako na kapitalistickú. Naši ekonómovia v mnohých prípadoch nevidia skutočný kapitál, jeho úlohu a funkciu v ekonomike, ale len potrebu a osobný profit.

Rodák z Moravy, americký ekonóm Joseph Schumpeter hovorí, že ekonomika je čosi dynamické, schopné vývoja.

Tento mysliteľ vytvoril koncept kreatívnej deštrukcie. Podľa neho sa na vyššiu úroveň dostávajú a prežívajú podniky, ktoré dokážu kombinovať staré výrobné faktory s novými. Je to známy predpoklad úspešnosti a prežitia v období zmien. Slovensku má zastaralú kapitálovú štruktúru, chýba mu najmä znalostný a informačný kapitál.

Naši poprední ekonómovia to azda nevidia?

Ich videnie je zúžené. Za kapitál považujú iba finančný kapitál. Všetko úsilie a energia spoločnosti sú nasmerované na zisk finančného kapitálu, predovšetkým zo

zahraničia. Ľudský, informačný, znalostný, sociálny a prírodný kapitál je akosi mimo zorného uhla záujmov riadiacej sféry.

Platí to isté aj o priemyselnom kapitále?

Áno. Priemyselné podniky, výrobné haly, prevádzkové budovy sú určitou formou kapitálu. Mnohé slovenské manažmenty však ešte stále s výrobnými podnikmi nenarábajú ako s kapitálom. Narábajú s nimi skôr ako so zdrojom osobnej spotreby. Kapitál sa spotrebováva a znehodncuje a prestáva byť kapitálom.

Európska únia prijala v roku 2001 v Lisabone stratégiu na najbližších desať rokov. Opiera sa o takzvanú Novú ekonomiku. V tomto smere nedarí sa jej však patrične nedarí.

Stratégia je však prijatá. Naša riadiaca sféra sa ňou ešte ani nezačala zaoberať. V USA sa počas funkčného obdobia prezidenta Clintona pomocou Novej ekonomiky podarilo vytvoriť 20 miliónov pracovných miest. Ide o miesta spojené s internetom a modernými informačnými technológiami. Jedným z najväčších problémov Slovenska je vysoká miera nezamestnanosti. Jednou z ciest ako ju riešiť je Nová ekonomika. Treba ju však odštartovať. Rozvoj Novej ekonomiky na Slovensku ukazuje na potenciálnu možnosť vytvorenia viac ako 300 000 pracovných miest v priebehu 6 až 8 rokov

V čom vidíte najväčší problém súčasnej ekonomiky na Slovensku?

Problém súčasnej doby je spojený s industriálnym ekonomickým modelom, s industriálnou paradigmou. Ekonomika sa vníma ako čosi statické, ako nejaký stroj. Transformácia civilizácie smerom k informačnej sloločnosti spôsobila, že dynamika vývoja rozbila statickú štruktúru. Teoretické ekonomické koncepty, ktoré popisujú statický ekonomický organizmus sú zastarané a stali sa nefunkčné. Naši ekonómovia stále trávajú veľa času pripravovaním rozpočtov, čiže určitými krátkodobými problémami a nezaoberajú sa problémami dlhodobých časových horizontov. Problémy spoločnosti sa tak len kumulujú.

Môže niečo v tomto smere ponúknuť futuroológia?

Futurologie ponúka prechod k dynamickému nazeraniu na spoločnosť a na ekonomiku ako na neustále sa vyvíjajúce organizmy. Všetko sa ustavične mení a človek ako organizátor a účastník spoločenského a ekonomického života sa tiež musí prispôbovať. Žiadna inštitúcia dnes nemôže mať organizáciu akú mala pred 50 rokmi. Jednoducho bude nefunkčná. Asi tak ako 50 ročný automobil v dnešnej diaľničnej premávke.

Hlavnou ekonomickou silou dneška je digitalizácia ekonomiky. Aj malé pracovisko, dokonca aj jednolivec môže svojím softvérom priniesť veľké hodnoty. Myslíte si to isté?

Výroba industriálnej éry vo veľkých fabrikách sa už dnes pomaly ale nezadržateľne presúva do rozvojových krajín. Naši politici sa snažia prilákať investície na podporu výroby druhej - industriálnej vlny. Za úspech považujú výrobu strojov a súčiastiek, teda výrobu hmoty. Vôbec sa však nezaoberajú digitálnou a nehmotnou produkciou. Hlavným ekonomickým faktorom dnešnej úspešnosti je však digitalizácia ekonomiky a nehmotná produkcia. Digitálny produkt vytvorený počítačmi zarába nepomerne viac ako veľká výrobná fabrika. Klasická industriálna výroba produktov digitálnej produkcii nemôže konkurovať.

Slovensko si však zakladá na úspešnosti vo výrobe automobilov.

Podľa prognóz ide o priemyselné odvetvie minulosti. Vývoj hlavného a najziskovejšieho prúdu svetovej ekonomiky už dnes určuje digitálna produkcia. Príkladom je operačný systém Windows, ktorý sa predáva po celom svete. Výrobou strojov či súčiastiek prípadne iných hmotných produktov by Bill Gates taký úspech nedosiahol. Dnes sa vo svete predávajú myšlienky.

Aké sú teda ekonomické a hospodárske prognózy SR po vstupe do Európskej únie?

Vypracovali sme štyri integračné scenáre Slovensko – EÚ 2025. Nazvali sme ich rôznymi názvami ako Problémové diet'a, Industriálna periféria, Šedá myš a Informačný rýchlovlak, ktoré by mali tieto scenáre charakterizovať.

Z uvedeného znie najhoršie výraz industriálna periféria. Čo by nás čakalo podľa tohto scenára?

Ešte horší je scenár Problémového diet'at'a. V Industriálnej periférii by nás čakalo zachovávanie silného centralistického riadenia a centrálného rozdeľovania zdrojov. Naďalej by pretrvávala industriálna štruktúra ekonomiky, nízka výkonnosť, slabá konkurenčná schopnosť s lacnou pracovnou silou. Z tohy by pramenila nízka životná úroveň, rast medzery za vyspelými štátmi EÚ, USA a Japonska. Vyskytnúť by sa mohli sociálne, politické a spoločenské konflikty so sociálnym napätím a výrazným demografickým poklesom.

Aké ekonomické efekty by mohli vyplývať z naplnenia takého scenára?

Vznikla by makroekonomická nestabilita, stagnácia alebo pomalý rast produktivity práce, vzostup technologického zaostávania, stagnácia alebo pomalý rast životnej úrovne. Miera nezamestnanosti by činila 12 až 18 %, inflácia 7 až 15 %, rast HDP by predstavoval 3 až 4 percentá ročne.

Aká je časová pravdepodobnosť uskutočnenia tohto scenára?

Je pravdepodobný do roku 2010. Za určitých podmienok je možný aj po roku 2015.

Povedzme si niečo aj scenári Problémové diet'a.

Slovensko by riadili industriálne elity Druhej vlny. Zachovávalo by sa silné centralistické riadenie a rozdeľovanie zdrojov s opakovanými kolapsmi industriálneho systému a s pokusmi o jeho obnovením. Prevládala by nízka výkonnosť, konkurenčná neschopnosť, lacná pracovná sila. Poklesla by životná úroveň obyvateľstva, pričom by nastal prudký rast medzery za vyspelými štátmi, postupný odchod vzdelanejšej časti obyvateľstva do zahraničia. Vzrástla by miera tieňovej ekonomiky a organizovaného zločinu. Slovensko by zmietali etnické, sociálne, politické a spoločenské konflikty, s veľkou mierou tribalizmu a demografického úpadku. Ekonomické dopady na obyvateľstvo by boli veľmi nepríjemné.

Bífff. Prejdime radšej do scenára Informačného rýchlovlaku. Na čo by sa mohlo Slovensko tešiť v jeho prípade?

Riadiacimi silami by bol trh s informačnými technológiami. Vládla by parlamentná demokracia a občianska spoločnosť. Hospodárstvom by hýbala ekonomika Tretej vlny. Prioritami by sa stali informačná infraštruktúra, veda, vzdelanie, digitálna ekonomika a cestovný ruch. Po roku 2008 by sme platili Eurom. Nezamestnanosť by klesla na 5 až 8 percent s infláciou 4 až 8 percent. Hrubý domáci produkt by rástol tempom 4 až 7 percent ročne.

A čo slovenská spoločnosť?

V spoločnosti by sa prudko rozvíjali informačné a hodnotové siete, pričom 75 až 95 percent obyvateľstva by bolo on-line pripojených na internet. Nastal by duchovný rast spoločnosti a jej kultúrna diverzita. V rozvoji slovenskej ekonomiky by kľúčovú úlohu zohrávali informačné technológie a internet. Vznikla by rýchla transformácia jej industriálneho jadra na informačnú sieťovú ekonomiku. Trhové prostredie by sa rozšírilo aj na veda, vzdelávanie a zdravotníctvo. Nastal by výrazný pokles úlohy štátu a vzrast úlohy podnikateľských subjektov, neziskových organizácií a samosprávy. Slovensko by sa ešte viac otvorilo svetu so šancou na plnú integráciu do sietí svetovej ekonomiky. Panovala by ekonomická, politická a spoločenská stabilizácia. Vznikla by funkčná demokracia.

Kedy sa môžeme tešiť na naplnenie scenáru Informačný rýchlovlak?

S malou pravdepodobnosťou do roku 2010, s veľkou pravdepodobnosťou po roku 2012.